H E T M A A T S C H A P P E L I J K S A M E N L E V E N .

De eerste bijzonderheid, die we bij de mensch opmerken, is deze, dat hij een m a a t s c h a p p e l i j k w e z e n is. Daarin onderscheidt hij zich nu weliswaar niet van alle dieren, want ook onder de dieren vindt men vele soorten, die maatschappelijk samenleven. Maar hij onderscheidt zich daarin van de dieren, zooals wij ze tot nu toe bij de uiteenzetting van Darwins leer op het oog hadden, van de dieren, die apart, ieder voor zich, tegen alle andere om hun levensonderhoud vechten. Niet met deze dieren, die zooals de meeste roofdieren afzonderlijk leven en die de modeldieren voor de bourgeois-Darwinisten zijn, maar met de in maatschappijen samenlevende dieren moet men de menschen vergelijken. Het maatschappelijk samenleven is een nieuwe kracht, waar wij tot nu toe nog geen rekening mee gehouden hebben en die nieuwe verhoudingen en nieuwe eigenschappen bij de dieren in het leven roept.

Het is ook geheel verkeerd de strijd om het bestaan voor de eenige, alles beheerschende kracht te houden, die de vormen in de organische wereld schept. De strijd om het bestaan is de hoofdkracht, die het ontstaan van nieuwe soorten verklaart. Maar Darwin zelf wist heel goed, dat nog andere krachten meewerkten om de vormen, de gewoonten en eigenschappen der levende wezens te bepalen. Met name in zijn later werk: "De afstamming van de mensch" heeft hij uitvoerig de sexueele teeltkeus behandeld en uiteengezet, hoe de wedstrijd van de mannetjes om de wijfjes de oorzaak van de bonte kleuren der vogels en vlinders en de zangstemmen der vogels is geweest. Daar heeft hij ook een hoofdstuk aan het maatschappelijke samenleven gewijd. Veel voorbeelden vindt men daarvan ook in het werk van de bekende anarchist Kropotkin: "Wederzijdsch dienstbetoon als faktor der evolutie". /

De beste uiteenzetting van de werking van het maatschappelijk leven vindt men in Kautsky's boek: "Ethiek en materialistische geschiedenisopvatting".

Wanneer een aantal dieren in een groep, een kudde of een troep samenleven, dan v o e r e n z i j d e s t r i j d o m h e t b e s t a a n n a a r b u i t e n g e m e e n s c h a p p e l i j k. B i n n e n e e n d e r g e l i j k e g r o e p h o u d t d e s t r i j d o m h e t b e s t a a n o p; tusschen

---

/ Kropotkin wijst erop, dat het eerst de Russische volgelingen van Darwin de aandacht op deze faktor der wederzijdsche hulp gevestigd hebben en hij verklaart dit uit de omstandigheid, dat zij de beste gelegenheid hadden het dierenleven op de onafzienbare steppen waar te nemen. De hoofdoorzaak zal echter wel daarin liggen, dat in Rusland de kapitalistische konkurrentie, die maakte dat in Westeuropa het idee van een strijd van allen tegen allen niemand vreemd was, het leven nog niet beheerschte en de geest van het dorpskommunisme, dat op wederzijdsche hulp berust, de opvattingen van alle maatschappelijke kringen in Rusland nog sterk beïnvloedde. De mensch ziet steeds de natuur door de bril van zijn eigen maatschappelijke verhoudingen.

de samenlevende dieren bestaat niet meer een wedstrijd, waarin de zwakke ondergaat. Integendeel, de zwakke geniet precies dezelfde voordeelen als de sterke dieren. Wanneer eenige dieren door hun scherpe reuk, hun grootere kracht of hun meerdere ervaring iets vòòr hebben boven de anderen, de beste plaatsen vinden om te weiden en de vijanden het beste kunnen afweren, dan hebben zij daar niet persoonlijk voordeel van, maar de geheele groep, ook de minder bedeelde individuen, genieten deze voordeelen mee. Hun aansluiting bij de meer bevoorrechten heft dus voor de minder bevoorrechte individuen de gevolgen hunner minder gunstige eigenschappen eenigermate op.

Maar het hoofdvoordeel van dit samenleven komt aan a l l e leden tezamen ten goede. De vereeniging van hun aller kracht geeft aan de groep een nieuwe, veel grootere kracht, dan zelfs het sterkste dier afzonderlijk bezit. Door deze vereenigde kracht kunnen weerlooze planteneters de roofdieren afweren en deze wagen geen aanval. Slechts op deze wijze is het mogelijk de jonge dieren genoegzaam te beschermen; het samenleven levert dus aan alle leden belangrijke voordeelen op. Een ander voordeel is dit, dat bij maatschappelijk samenleven een verdeeling van arbeid mogelijk is. Zulke dieren zenden spionnen uit of stellen wachtposten op, die voor de veiligheid zorgen, terwijl alle andere rustig, zonder zich om iets anders te bekommeren, de gelegenheid om te vreten of te plukken waarnemen en zich geheel op de waarschuwingsteekens van de wachters verlaten.

Een dergelijke dieremmaatschappij wordt dus reeds eenigermate een eenheid, een organisme. Natuurlijk blijft de samenhang oneindig veel losser dan tusschen de cellen van een dierlijk lichaam; want de leden blijven volkomen gelijk aan èlkander - alleen bij de mieren, de bijen en eenige andere insekten ontstaat een organisch onderscheid - en zij zijn in staat, al is het dan ook onder ongunstiger omstandigheden, afzonderlijk te leven. Maar toch wordt de groep een samenhangend lichaam en er moet een kracht zijn, die de afzonderlijke leden samenhoudt.

Deze kracht vormen d e s o c i a l e d r i f t e n , de instinkten, die de dieren bijeenhouden en zoodoende het voortbestaan van de groep bewerken. Elk dier moet het belang van de geheele groep boven zijn eigen belang stellen; het moet instinktmatig steeds zòò handelen, als het voor het bestaan van de groep noodzakelijk is, zonder acht te slaan op zichzelf. Zoolang als bij de aanval van een roofdier elk der zwakke planteneters slechts aan eigen leven denkt en op de vlucht gaat, zoolang stuift telkens een toevallig samengekomen kudde weer uiteen. Eerst wanneer deze geweldige drift tot zelfbehoud door een nog sterker instinkt van bij elkander blijven onderdrukt wordt en het dier er zijn eigen leven aan waagt, eerst dan blijft de kudde bijeen en genieten alle de voordeelen van dit samenblijven. Zelfopoffering, dapperheid, discipline, trouw, nauwgezetheid moeten noodzakelijk op deze wijze ontstaan, want daar waar zij ontbreken, gaat de samenhang verloren en slechts, waar zij krachtig ontwikkeld zijn, blijft hij bestaan.

Deze driften zullen zich in eerste aanleg uit gewoonte en noodzakelijkheid ontwikkeld hebben. Dan zijn zij langzamerhand door de strijd om het bestaan versterkt.

"Bij gezellig samenlevende dieren zal zij (de natuurlijke teeltkeus) elk individu voor het heil van de geheele maatschappij geschikt maken, zoodat elk lid voordeel uit deze veranderingen trekt," schreef Darwin reeds in zijn "Ontstaan der soorten".

Elke kudde van dieren leeft nog steeds in konkurrentiestrijd met gelijksoortige andere kudden. De kudde, die zich tegenover de vijanden het beste weet staande te houden, blijft in deze strijd bestaan, terwijl de slechter uitgerusten te gronde gaan. Nu echter zullen diegene zich het beste staande kunnen houden, waarin de sociale driften het sterkst ontwikkeld zijn. Waar deze zwak zijn, worden de dieren het makkelijkst een prooi der vijanden of vinden zij minder goede weideplaatsen. Deze driften worden de gewichtigste en beslissende kenmerken, die de doorslag geven voor het in leven blijven in de strijd om het bestaan.

D a a r d o o r w o r d e n d e s o c i a l e d r i f t e n d o o r d e s t r i j d o m h e t b e s t a a n t o t d e a l l e r h o o g s t e g r a a d a a n g e k w e e k t .

Dit alles werpt een geheel nieuw licht op de opvattingen van de bourgeois-Darwinisten. Zij beweerden, dat alleen de uitroeiïng van alle zwakken in overeenstemming met de natuur is en dat zij noodig is, om een verslechtering van het ras te voorkomen, terwijl bescherming van de zwakken onnatuurlijk is en tot ontaarding leidt. En wat zien wij nu hier? In de natuur zelf, in de dierenwereld vinden wij, dat de zwakken beschermd worden, dat zij zich niet door hun persoonlijke kracht behoeven staande te houden en dat zij niet wegens hun persoonlijke zwakte uitgeroeid worden. En deze inrichting strekt een groep, waarin zij heerscht, niet tot zwakheid, maar tot kracht. De diergroepen, waarin het wederzijdsch hulpbetoon het sterkst ontwikkeld is, houden zich het beste in de strijd om het bestaan staande. Wat bovengenoemde Darwinisten in hun kortzichtige opvatting voor een oorzaak van zwakte houden, blijkt juist omgekeerd een oorzaak van kracht te zijn, waartegen de sterke eenlingen, die eenzaam strijden, niet bestand zijn. Wat naar hun zeggen een gedegenereerd ontaard ras zou zijn, behaalt de overwinning en toont zich in de praktijk als het deugdelijkste, het beste.

Hier komt eerst recht aan het licht, hoe kortzichtig, hoe bekrompen en onwetenschappelijk de beweringen en argumenten van de bourgeois-Darwinisten zijn. Hun natuurwetten en hun begrippen van het natuurlijke ontleenen zij aan een deel van de dierenwereld, aan de eenzaam levende dieren, waarmede de menschenwereld het minst vergeleken kan worden, terwijl zij de dieren, die onder gelijke omstandigheden als de menschen leven, eenvoudig buiten beschouwing laten. Dat vindt natuurlijk zijn grond in hun eigen levensomstandigheden; juist omdat zij zelf tot een klasse behooren, waarin ieder voor zich tegen zijn konkurrenten strijdt, daarom hebben zij zelf slechts oog voor de vormen van de strijd om het bestaan bij de dieren, die met deze burgerlijke konkurrentiestrijd overeenkomen. Daarom zien zij de vorm over het hoofd, die juist voor de menschen het belangrijkste is.

Weliswaar zijn zij zich bewust, dat niet alles in de dieren- en menschenwereld meedoogenloos egoïsme is. De burgerlijke geleerden vertellen, dat aan elk mensch zoowel het e g o ï s m e, de liefde tot zichzelf, als het a l r t u ï s m e, de liefde tot de naaste, aangeboren is. Maar daar zij de maatschappelijke oorsprong van dit altruïsme niet kennen, weten zij ook niets over de grenzen en voorwaarden van deze gevoelens en het blijven vage ideeën, waarmee zij in de praktijk niets weten te beginnen.

Voor de menschen geldt nu ook alles, wat voor de sociale dieren geldt. Onze aapachtige voorouders en de oermenschen, die zich hieruit ontwikkeld hebben, waren weerlooze zwakke dieren, die, zooals bijna alle apensoorten, oorspronkelijk in troepen samenleefden. Hier moesten dus dezelfde sociale driften en gevoelens ontstaan, die zich later bij de menschen tot zedelijke gevoelens ontwikkeld hebben. Dat onze zedelijkheid en moraal niets anders zijn, dan de sociale gevoelens der dierenwereld, is overbekend; ook Darwin sprak reeds van de met hun sociale instellingen in verband staande eigenschappen der dieren, "die men bij de menschen zedelijke eigenschappen zou noemen". Het verschil ligt alleen in de mate van het bewustzijn; zoodra de sociale gevoelens aan de menschen zelf klaar bewust worden, krijgen zij het karakter van zedelijke gevoelens. Hier blijkt dus, dat datgene, wat burgerlijke schrijvers dikwijls voor het voornaamste onderscheid tusschen mensch en dier houden, de zedelijke gevoelens, volsterkt niet aan het menschdom in het bijzonder eigen is, maar direkt uit de dierenwereld afkomstig is.

In de oorsprong der zedelijke gevoelens ligt reeds opgesloten, dat deze zich niet verder uitstrekken dan over de werkelijke maatschappelijke groepen, waartoe het dier of de mensch behoort. Zij hebben tot praktisch doel deze groep vast bijeen te houden; daarbuiten zijn zij doelloos. Voor een diersoort is de omvang en de aard der maatschappelijke groepen door haar levensomstandigheden bepaald en daardoor steeds ongeveer gelijk. Bij de menschen daarentegen wisselen deze groepen, deze maatschappelijke eenheden, met de ekonomische ontwikkeling en daarmede wisselt ook het geldigheidsgebied der sociale driften.

De oorspronkelijke groepen, de stammen der wilde en barbaarsche volkeren, vormen veel vastere verbanden dan de diergroepen, omdat deze menschelijke groepen niet alleen elkanders konkurrenten zijn, maar elkander ook direkt bestrijden en beoorlogen. De bekende en bewuste familieverwantschap en de gemeenschappelijke taal maken ook de band nog veel nauwer. Hier is de enkeling volkomen op zijn eigen stam aangewezen, zal hij niet hulpeloos te gronde gaan. Hier moeten zich de sociale driften, de zedelijke gevoelens, het opgaan van de enkeling in de gemeenschap tot de hoogste graad ontwikkelen. In de verdere ontwikkeling van de maatschappij lossen de stammen zich op of worden tot grootere ekonomische eenheden, tot steden en volkeren, vereenigd. Nieuwe gemeenschappen zijn dan in de plaats van de oude gekomen en hun leden voeren de strijd om het bestaan, speciaal ook de strijd tegen andere volken, gemeenschappelijk; steeds bepaalt de ekonomische saamhoorigheid de omvang van de menschengroepen, waarbinnen de wederzijdsche wedstrijd om het bestaan ophoudt en waarover de sociale gevoelens zich uitstrekken.

Aan het einde van het tijdvak der oudheid vinden wij de geheele toenmaals bekende menschheid om de Middellandsche Zee tot èèn eenheid, het Romijnsche wereldrijk, vereenigd. En in deze tijd ontstaat ook de leer, die de zedelijke gevoelens tot de geheele menschheid uitstrekt en als leerstelling verkondigt, dat alle menschen broeders zijn.

Wanneer wij naar onze tijd zien, dan vormt de geheele menschheid ekonomisch steeds meer een eenheid, al is het dan ook een zeer losse; in overeenstemming daarmee heerscht een, zij het dan ook meest abstrakt gevoel eener wereldburgerschap, dat zich over alle beschaafde volken uitstrekt. Veel krachtiger is het nationaliteitsgevoel, vooral bij de bourgeoisie, omdat de natie's de vaste, elkander bestrijdende groepen der bourgeoisie zijn. Het allersterkste zijn de sociale gevoelens tegenover de klassegenooten, omdat de klassen de werkelijke maatschappelijke eenheden zijn, binnen welke de voornaamste belangen der menschen dezelfde zijn. Op deze wijze veranderen de sociale groepen en de sociale gevoelens in de menschelijke maatschappij, al naar de hoogte van de ekonomische ontwikkeling.

D E W E R K T U I G E N, H E T D E N K E N E N D E T A A L.

Het maatschappelijk samenleven met zijn uitvloeisel, de zedelijke driften, is een eigenschap, die de menschen van eenige, maar niet van alle dieren onderscheidt. Daarentegen zijn er eenige andere bijzonderheden, die de mensch scherp van de geheele dierenwereld scheiden, die hem alleen eigen zijn en geen ander dier. Daar is allereerst d e t a a l, vervolgens h e t r e d e l i j k d e n k e n. Ook is de mensch het eenige dier, dat zich v a n d o o r h e m z e l f v e r v a a r d i g d e w e r k t u i g e n bedient. Van al deze eigenschappen zijn bij de dieren de eerste kiemen voorhanden, die zich echter bij de menschen tot werkelijk nieuwe, karakteristieke kenmerken ontwikkeld hebben. Vele dieren beschikken over een stem en kunnen door verschillende geluiden hun bedoelingen kenbaar maken. Maar de mensch alleen heeft dergelijke geluiden als n a m e n, die handelingen en dingen aanduiden. Ook de dieren hebben hersens, waarmee zij denken, maar het menschelijk denken heeft, zooals we nog zullen zien, een geheel nieuw karakter, dat wij met de naam van redelijk of a b s t r a k t d e n k e n aanduiden. Ook de dieren gebruiken levenlooze voorwerpen uit hun omgeving voor bijzondere doeleinden, b.v. om een nest te bouwen; apen gebruiken soms ook stokken of steenen; maar de mensch gebruikt werktuigen, die hij opzettelijk voor dit doel zelf vervaardigt. Deze primitieve sporen in de dierenwereld geven ons de overtuiging, dat de mensch zijn bijzondere kenmerken niet door een wonderschepping, maar door een langzame ontwikkeling gekregen heeft. Het vraagstuk, op welke wijze zich de eerste sporen van taal, denken en werktuiggebruik tot zulke nieuwe, alles beheerschende eigenschappen ontwikkeld hebben als wij bij de menschen aantreffen, omvat het eigenlijke p r o b l e e m v a n d e m e n s c h w o r d i n g v a n h e t d i e r.

Hierbij valt allereerst op te merken, dat de mensch alleen als maatschappelijk dier tot deze ontwikkeling in staat was. Alleenlevende dieren waren daartoe niet in staat geweest. Buiten een maatschappij is een taal evenzoo nutteloos, als een oog in het donker, en moet zij op de duur te gronde gaan. Een taal is slechts in een maatschappij m o g e l ij k en ook slechts in een maatschappij n o o d i g als middel tot overleg voor haar leden. Alle dieren, die maatschappelijk samenleven, bezitten het een of ander middel om hun bedoelingen uit te drukken, omdat zij anders niet naar een gemeenschappelijk plan zouden kunnen handelen. Bij de oermenschen moeten zich dan die geluiden, waarin zij zich bij de gemeenschappelijke arbeid verstaanbaar maakten, langzamerhand tot namen van bezigheden en dan van dingen ontwikkeld hebben.

Ook voor het gebruik van werktuigen is een maatschappij noodig, want alleen in een maatschappij kan de daarvoor noodige kennis bewaard blijven. Alleenlevende oermenschen hadden ieder voor zich steeds weer opnieuw dit gebruik moeten uitvinden; met de dood van de uitvinder zou elke uitvinding verloren zijn gegaan en ieder had van voren af aan weer moeten beginnen. Alleen in een maatsdhappij kunnen de ervaringen en de kennis van vorige geslachten bewaard blijven, zich voortplanten en daardoor steeds toenemen; want van een groep, een stam kunnen de afzonderlijke leden sterven, maar het geheel is als het ware onsterflijk. De kennis van het gebruik der werktuigen wordt niet aangeboren, maar eerst later geleerd; daarom is een geestelijke overlevering noodig, zooals die slechts bij een maatschappelijke samenleving mogelijk is.

Zijn dus de bijzondere kenmerken van de mensch onafscheidbaar van zijn sociale leven, zoo staan zij ook onderling in het nauwste verband met elkander. Zij hebben zich niet elk voor zich, maar gemeenschappelijk ontwikkeld. Dat h e t d e n k e n en d e t a a l alleen tezamen kunnen bestaan en zich alleen samen kunnen ontwikkelen, moet ieder dadelijk in het oog vallen, die zich de aard van zijn eigen denken helder voor oogen stelt. Wanneer wij met bewustheid denken, dus overleggen, dan praten wij eigenlijk met ons zelf; wij bemerken dan, dat wij zonder de woorden der taal in het geheel niet helder kunnen denken. Als wij niet met woorden denken, blijft het denken vaag, en kunnen wij de afzonderlijke gedachten niet scherp vasthouden. Dat kan ieder uit eigen ervaring weten. De oorzaak ligt daarin, dat het menschelijke, zoogenaamde abstrakte, redelijke denken door m i d d e l v a n b e g r i p p e n plaats vindt. Begrippen kunnen wij echter alleen door namen aangeven en vasthouden. Elk dieper denken, elke uitbreiding van ons weten moet beginnen met door namen te onderscheiden, nieuwe namen te geven of aan oude een meer nauwkeurige beteekenis te geven. De taal is het lichaam van de gedachte, het materiaal, waaruit de menschelijke wetenschap alleen opgebouwd kan worden.

Het verschil tusschen het menschelijk en het dierlijk denken is zeer juist door Schopenhauer gekarakteriseerd in een citaat, dat ook Kautsky in zijn reeds genoemd boek geeft (blz. 95).

Het dier wordt in zijn handelingen bepaald door aanschouwelijke motieven, doordat, wat hij ziet, hoort, ruikt of hoe dan ook bemerkt. Daarom kan men bijna altijd bij de handelingen van een dier zien en weten, wat het daartoe aanleiding gaf, want wij bemerken het eveneens, wanneer wij er op letten. Bij de mensch is het geheel anders. Bij hem kunnen wij niet vooruit voorspellen, wat hij doen zal, want de beweeggronden, die hem tot handlen drijven, zijn voor ons onzichtbaar; het zijn gedachten in zijn hoofd. Hij overlegd met zichzelf, waarbij hij al zijn weten, het resultaat van vroegere ervaringen te pas brengt en dit overleg bepaalt zijn besluit om zoo of zoo te handelen. Het handelen der dieren wordt door onmiddelijke indrukken, het menschelijk handelen door abstrakte voorstellingen, door gedachten en begrippen bepaald. De mensch "wordt als het ware door fijnere onzichtbare draden getrokken; daardoor dragen al zijn bewegingen het stempel van opzet en bedoeling, wat hem een schijn van onafhankelijkheid geeft, die ze in het oog loopend van die der dieren onderscheidt."

Mensch en dier worden beide door hun lichamelijke behoeften er toe gedreven de bevrediging daarvan in de hen omringende natuur te zoeken. De zinsindruk is de onmiddelijke aanleiding en het begin, de bevrediging het doel en het einde van de doelmatige handeling. Bij het dier volgt de handeling onmiddelijk op de indruk; het ziet de buit of het voedsel en onmiddelijk daarop volgt het toespringen, het grijpen, het eten of die handeling (zooals het aansluipen), die door de bepaalde levenswijze noodzakelijk voor het grijpen is en zich als instinkt overgeërfd heeft. Ofwel het dier hoort een verdacht geluid, en dadelijk gaat het op de vlucht of duikt bewegingloos in mekaar om onopgemerkt te blijven, al naar het door zijn bouw op snel loopen of op een beschermende kleur aangewezen is. Bij de mensch schuift zich tusschen de zinnelijke waarneming en de handeling een lange keten van gedachten en overwegingen in zijn hoofd, en al naar het resultaat van deze overwegingen kiest hij zijn handeling.

Waar komt dit verschil vandaan? Het is niet moeilijk in te zien, dat het ten nauwste met het gebruikt van werktuigen verbonden is. Zooals de gedachte zich tusschen de zinnelijke waarneming en de handeling inschuift, zoo schuift zich het werktuig tusschen de mensch en het voorwerp in, dat hij grijpen wil. Meer nog: o m d a t zich een werktuig tusschen hem en het ding buiten hem inschuift, d a r o m moet ook de gedachte zich tusschen waarneming en uitvoering inschuiven. Omdat de mensch zich niet onmiddelijk met zijn lichaam op het doel, b.v. het vijandelijke dier of de vrucht werpt, maar een omweg neemt en met zijn hand eerst het werktuig of het wapen (wapenen behooren ook tot de werktuigen) grijpt en dan dit werktuig op de vrucht aanwendt, dit wapen tegen het dier richt, daarom mag in zijn hoofd op de zinnelijke waarneming niet dadelijk de onmiddelijke daad volgen, maar moet ook de geest een omweg nemen: hij moet zich van de indruk der zintuigen eerst op het worktuig, het wapen richten en vandaar eerst tot zijn doel komen. De materieele omweg beworkt de geestelijke omweg, de bijkomende gedachte is een noodzakelijk gevolg van het bijkomend werktuig.

Hier is het zeer eenvoudige geval van een primitief werktuig en van de eerst beginnende geestesontwikkeling genomen. Hoe ingewikkelder de techniek, hoe grooter de materieele omweg, des te grooter moet ook de geestelijke omweg worden. Wanneer de werktuigen zelf te voren worden vervaardigd, dan moet de herinnering aan honger en strijd tot de gedachte van het werktuig en deze tot de gedachte van het vervaardigen leiden om het later voor het gebruik gereed te hebben. Hier schuift zich reeds een langere keten van gedachten tusschen zinsindruk en eindelijke bevrediging van de behoefte in. Komt men tenslotte tot de handelingen van de tegenwoordige menschen, dan wordt de keten verbazend lang en ingewikkeld. De arbeider, die gedaan heeft gekregen en dus de honger in het verschiet ziet, koopt een krant om na te kijken, waar een nieuw karwei begonnen zal worden: hij gaat op het spoor, biedt zich aan, om eerst veel later het geld te krijgen om daar voedsel voor te koopen. Dat alles overlegt hij eerst in zijn hoofd, voor hij het ten uitvoer brengt. Wat een lange omweg, die de geest hier door een netwerk van paden maakt, vòòr de daad tot stand komt! Maar het is in overeenstemming met de ingewikkelde bouw van onze tegenwoordige maatschappij, waarin de menschen eerst door een hoogontwikkelde techniek hun behoeften bevredigen.

Hier hebben we dus reeds datgene, waar Schopenhauer de aandacht op vestigde, die verborgen, zich in het hoofd afspinnende draad der overweging, die aan de handeling voorafgaat, begrepen als een noodzakelijk uitvloeisel van het gebruik van werktuigen. Maar daarmee zijn we nog niet tot de kern van de zaak gekomen. De mensch beschikt niet over èèn werktuig alleen, maar over meerdere, die hij verschillend kan gebruiken en tusschen welke hij k i e z e n kan. Daarom staat hij, met zijn werktuig gewapend, ook niet op èèn lijn met het dier, want het dier blijft steeds met d e z e l d e n a t u u r l i j k e w e r k t u i g e n en w a p e n s uitgerust, terwijl de mensch zijn kunstmatige hulpmiddelen kan verwisselen. Daarin ligt het hoofdverschil tusschen mensch en dier. De mensch is alshetware e e n d i e r m e t v e r w i s s e l b a r e o r g a n e n. En daarom m o e t h i j o o k h e t v e r m o g e n b e z i t t e n t u s s c h e n z i j n w e r k t u i g e n t e k i e z e n. In zijn hoofd gaat hij verschillende gedachtereeksen na, waarbij hij om beurten zijn geest op elk zijner werktuigen richt en nagaat, wat elk voor effekt heeft: na het resultaat van zijn overweging kiest hij zijn handeling. Hij past als het ware in de keten der gedachten, die van zinsindrukt tot handeling voert, om beurten verschillende gedachten als wisselstukken in en houdt tenslotte die gedachte vast, die het best voor het doel past. Het overleggen, het vrije vergelijken van een aantal zelfgekozen gedachtenreeksen, dit wezenlijke onderscheidingskenmerk tusschen het dierlijke en het menschelijke denken, is onmiddelijk met het gebruik van naar willekeur te kiezen werktuigen verbonden.

Het dier heeft dit vermogen niet, omdat het voor hem nutteloos zou zijn, omdat hij er niets mee zou weten te beginnen.

Aan het dier zijn zijn handelingen door zijn lichaamsbouw binnen zeer enge grenzen voorgeschreven. De leeuw is op het bespringen van zijn buit aangewezen en kan er niet aan denken om hem door snel loopen te willen inhalen. De haas is voor vluchten gebouwd en heeft geen wapens, hoe graag hij zich ook zou willen verdedigen. Voor deze dieren is dus niets anders te overleggen, dan alleen het oogenblik van de sprong of van de vlucht, het oogenblik, waarop de indrukken een bepaalde kracht bereiken, die noodig is voor het beginnen van de handeling. Elk dier is voor èèn bepaalde levenswijze gebouwd: zijn daden moeten zich daaraan aanpassen en zijn daardoor tot vaste gewoonten, tot instinkten geworden en overgeërfd. Natuurlijk zijn deze niet onveranderlijk, het dier is geen machine: wanneer dieren in nieuwe levensomstandigheden komen, nemen zij snel nieuwe gewoonten aan. Physiologisch, naar aanleg, is de werking hunner hersens niet van de onze onderscheiden. Zij is het alleen praktisch, naar het resultaat. Niet in de kwaliteit hunner hersens, maar in hun lichaam ligt de oorzaak hunner beperktheid: hun handelingen zijn hun door hun lichaamsbouw en hun omgeving nauwkeurig voorgeschreven, waarbij voor een overweging slechts een zeer kleine speelruimte blijft. Daarom zou voor een dier het redelijke denken van de mensch een volkomen nutteloos en doelloos vermogen zijn, dat het niet zou kunnen toepassen en dat hem meer schade dan nut zou brengen.

Daarentegen heeft de mensch dit vermogen onvoorwaardelijk noodig, omdat hij over kunstmatige werktuigen en wapens beschikt, die hij al naar het noodig is verwisselt. Wil hij het snelle hert neerstrekken, dan neemt hij de boog; treedt een beer hem in de weg, zoo grijpt hij de bijl; wil hij een vrucht stuk slaan, zoo neemt hij de hamer. Wordt hij bedreigd, zoo moet hij bij zich zelf overleggen, of hij beter doet te vluchten dan wel zich met èèn zijner wapens te weer te stellen. Voor de mensch is dus het vermogen om in zijn hoofd vrij te overleggen en te kiezen absoluut noodzakelijk. Deze hoogere vorm van geesteswerkzaamheid behoort evenzeer bij het alleen bij de mensch voorkomende werktuiggebruik, als de geesteswerkzaamheid in het algemeen bij de vrije bewegelijkheid van de dierenwereld behoort.

Dit nauwe en vaste verband tusschen denken, taal en werktuigen, die zonder elkander niet mogelijk zijn, bewijst, dat zij zich alle gelijktijdig en tezamen geleidelijk hebben moeten ontwikkelen. Hoe deze ontwikkeling in bijzonderheden heeft plaats gehad, daarover kunnen wij natuurlijk slechts vermoedens uitspreken. Zonder twijfel is het een verandering in de levensomstandigheden geweest, die uit een aapachtig dier de voorvader van de mensch heeft gemaakt. Door uit het woud, de woonplaats der apen, naar de vlakte te verhuizen was hij gedwongen daar een nieuwe levenswijze aan te nemen, daar moest zich toen het verschil ontwikkelen tusschen de voeten om te loopen en de handen om te grijpen. Door zijn afkomst bracht dit wezen de twee hoofdvoorwaarden tot hoogere ontwikkeling mee, het maatschappelijk samen-

l e v e n en d e a p e n h a n d , die geschikt was voor het grijpen van voorwerpen. De eerste ruwe voorwerpen, die, zooals steenen of stokken, bij de gemeenschappelijke arbeid nu en dan gebruikt werden, vielen als het ware zonder opzet de menschen in handen en werden weer weggeworpen. Werd dit instiktieve, onbewuste gebruik regelmatig herhaald, zoo moest het gaandeweg tot het bewustzijn doordringen.

Voor het dier is de geheele omringende natuur èèn geheel, van welke bijzonderheden het zich niet bewust is. Het kan ze niet bewust uit elkander houden, omdat hem de namen voor de afzonderlijke deelen en voorwerpen ontbreken, die ons het onderscheiden mogelijk maken. Weliswaar is deze omgeving niet onveranderlijk: op de veranderingen, die voor het dier "voedsel" of "gevaar" beteekenen, reageert het doelmatig door eigen handelingen; maar zij blijft een ongedeeld geheel, en zoo moet ze ook aan de oermenschen voorgekomen zijn. Uit dit geheel treden nu door de arbeid zelf, de hoofdinhoud van het menschenleven, langzamerhand die dingen naar voren, die bij het werk gebruikt worden. Het werktuig, dat nu eens een onverschillig dood stuk van de buitenwereld is, dan weer als een orgaan van ons lichaam zelf handelt, door onze wil bezield, valt zoowel buiten de buitenwereld, als buiten het eigen lichaam, die de oermensch beide vanzelfsprekende dingen zijn, die hij niet opmerkt. Als voornaam hulpmiddel bij de arbeid, wordt het werktuig met een klank aangeduid, die ook de bezigheid zelf aanduidt, en door deze naam steekt het nog sterker als een bijzonder ding bij de overige wereld af. Zoo begint het ontleden van de wereld door middel van begrippen en namen, het zelfbewustzijn begint te schemeren, de kunstmatige voorwerpen worden met opzet en bewustzijn bij het werk gebruikt.

Dit proces - want het is een zèèr langzaam proces - is het begin van de eigenlijke menschwording. Want zoodra de werktuigen bewust toegepast en dus opzettelijk opgezocht worden, kan men reeds zeggen, dat ze "geproduceerd" worden: vandaar tot hun vervaardiging is slechts èèn schrede. Met de eerste naam en de eerste abstrakte gedachte is de mensch in beginsel reeds ontstaan. Er blijft dan nog een lange weg af te leggen: de eerste ruwe werktuigen moeten al naar het gebruik verschillend worden, uit de scherpe steen ontstaat het mes, de wig, de boor, de speerpunt; uit de verbinding met de stok groeit gaandeweg de bijl. Daarmede is eerst de wilde oermensch tegen het roofdier en het woud opgewassen en kondigt hij zich als toekomstige koning der aarde aan. Met de differentieering, de splitsing van het werktuig, die de voorwaarde tot de latere verdeeling van arbeid vormt, ontwikkelt zich ook de taal en het denken tot nieuwe rijkere vormen, terwijl het meer bewuste denken omgekeerd tot een doelmatiger gebruik en tot verbetering van de werktuigen leidt.

Zoo drijven zij elkander vooruit. De praktijk van het maatschappelijk leven, de arbeid, is de bron, waaruit techniek en denken, werktuig en wetenschap opgroeien, en zich steeds volmaken. Door de arbeid heeft zich de aapmensch tot werkelijke mensch verheven. Het gebruik van werktuigen is de stoffelijke grondslag voor het verschil tusschen menschen en dieren, dat in de loop der ontwikkeling steeds grooter wordt.

D I E R O R G A A N E N M E N S C H E N W E R K T U I G .

Hier hebben we dus het hoofdonderscheid tusschen menschen en dieren. Het dier wint zijn voedsel en bestrijdt zijn vijanden met zijn eigen l i c h a a m s o r g a n e n , de mensch doet dat met k u n s t m a t i g e w e r k t u i g e n . Orgaan (organon) is een Grieksch woord, dat werktuig beteekent. De organen zijn de natuurlijke, aangegroeide werktuigen van het dier. De werktuigen zijn de kunstmatige organen van de mensch. Of beter nog: met het dierlijk orgaan komt als gelijkwaardig menschelijk orgaan de hand met het werktuig samen overeen. Deze beide vervullen samen de funktie die het dierlijk orgaan in zijn eentje verrichten moet. De hand wordt tot algemeen orgaan, dat aan geen enkele arbeid in het bijzonder aangepast is, omdat het voor alle tezamen dient, omdat het zich geheel tot het vasthouden en het voeren van alle werktuigen bekwaamt. De werktuigen zijn de doode dingen, die om beurten in de hand genomen worden en daardoor de hand tot een veranderlijk orgaan met veranderlijke funktie 's maken.

Met deze deeling der funktie's opent zich voor de mensch een oneindige ontwikkelingsmogelijkheid, die het dier niet kent. Omdat de hand zich met de meest verschillende werktuigen tot èèn geheel verbinden kan, staat het gelijk met alle mogelijke organen van de meest verschillende dieren. Elk dier is voor een bepaalde omgeving, een bepaalde levenswijze gebouwd en daaraan aangepast. De mensch met zijn werktuigen is aan a l l e omstandigheden aangepast, is voor elke omgeving uitgerust. Het paard is voor de grasvlakte, de aap voor het bosch gebouwd; het paard is in het bosch even hulpeloos als de aap in de vlakte. De mensch neemt in het woud de bijl en op de vlakte de spade ter hand. Met zijn kunstmatige hulpmiddelen kan hij in elke streek binnendringen en zich overal neerzetten. Terwijl bijna alle dieren slechts in bepaalde streken kunnen wonen, heeft de mensch de heele aarde veroverd. Elk dier heeft, zooals een dierenkenner zich eens uitdrukte, zijn sterke zijde, waardoor het zich in de strijd om het bestaan staande houdt, en zijn zwakke zijde, waardoor het andere ten offer valt en verhinderd wordt zich onbeperkt te vermeerderen. In deze zin heeft de mensch alleen een sterke zijde en geen zwakke. Door zijn werktuigen staat hij gelijk met elk dier en omdat het werktuig niet gelijk blijft, maar steeds kan worden verbeterd, groeit de mensch tenslotte boven elk dier uit. Zijn werktuig maakt hem tot heer der schepping, tot koning der aarde.

In de dierenwereld heeft ook een voortdurende ontwikkeling en volmaking der organen plaats. Maar deze ontwikkeling is gebonden aan de verandering van het dierlijk lichaam en vindt daardoor met de oneindige langzaamheid plaats, die de biologische wetten voorschrijven. Duizende van jaren tellen in de ontwikkeling van de organische wereld niets. Maar de menschen hebben zich uit het dwangbuis dezer biologische wetten bevrijd, doordat zij de ontwikkeling hunner organen overbrachten op levenlooze voorwerpen buiten hun lichaam.